
פרק 1

אוסטריה מחוסלת ללא שימוש בכוח, 1938

1.1 מגוון האופציות של היטלר

כאמור, רוב חוקרי התקופה מסכימים שבסוף 1937 כבר היה היטלר נחוש בדעתו לנקוט מדיניות תוקפנית, שיעדה כינון ההגמוניה של גרמניה על מזרח אירופה ויישום המדיניות של "מרחב מחיה" שתוארה בספרו מיין קאמפף (ראו יחידה 6, פרק 1). עם זאת, נראה כי גם בעלי דעה זאת מסכימים עם א. ג'. פ. טיילור כי בשלב זה עדיין לא החליט היטלר לנצל את עוצמתה הצבאית הגוברת של גרמניה כדי לממש תוכנית שאפתנית זאת.¹ בתחילת שנת 1938 עמדו לרשותו לפחות שני אמצעים חלופיים להשגת יעדיו במזרח אירופה – האחד היה לחץ מסחרי, והאחר – לחץ דיפלומטי.

היכולת של גרמניה להפעיל לחץ מסחרי על שכנותיה ממזרח ומדרום התחזרה עוד טרם עלייתו של היטלר לשלטון. כבר בראשית שנות השלושים היו המשקים החקלאיים של אזורים אלה נתונים במשבר קשה במיוחד עקב התמוטטות מחירי המזון העולמיים וצמצום דרסטי של אשראי ממדינות המערב, ובפרט ארה"ב. מצב זה סיפק הזדמנות כלכלית למשק הגרמני, מאחר שהוא אפשר יבוא זול של מוצרי

1 ככלל, לדעת טיילור, ב־1937 "היטלר לא תיכנן תוכניות [...] לא לכיבוש העולם ולא לכל פעולה אחרת". א. ג'. פ. טיילור, מדוע פרצה המלחמה? שורשיה של מלחמת העולם השנייה, תרגום: עפרה יוגב, תל אביב: הוצאת מערכות, 1987, עמ' 125.

מזון תמורת יצוא תוצרת התעשייה הגרמנית בתנאים מועדפים. תחת שלטונו של היטלר נוצלה הזדמנות זו עד תום: החל מ־1933 הייתה גרמניה ללקוחה העיקרית של העודפים החקלאיים שהצטברו בבולגריה, רומניה והונגריה, ובמידה פחותה גם ביוגוסלביה. בנוסף, מאחר שממשלת גרמניה הטילה מנגנוני פיקוח על שער החליפין וסירבה לשלם עבור היבוא שלה במטבע "קשה" (הכוונה הייתה, בדרך כלל, ללירה שטרלינג או לדולר אמריקני), אולצה כל אחת ממדינות אלה לקבל בתמורה למוצריהם כמות גדלה והולכת של תוצרת התעשייה הגרמנית. התוצאה הייתה לא רק זריקת עידוד לתעשייה הגרמנית, אלא גם תלות בולטת של חלק גדול ממשקי מזרח אירופה בכלכלה הגרמנית.²

בהמשך סייע תהליך זה רבות לסלילת דרכה של גרמניה גם לשליטה פוליטית במדינות אלה. משמעות רבה יש לעובדה כי המדינה היחידה באזור שלא נפלה ברשת הכלכלה הגרמנית הייתה צ'כוסלובקיה, שלרשותה עמדה תשתית תעשייתית איתנה למדי משלה. חלקו של השוק הגרמני ביצוא הצ'כי נשאר כמעט יציב בשנים 1938–1929 (22% לעומת 20%) ומשקלה של תוצרת גרמנית ביבוא הצ'כי באותה תקופה אף ירד מ־25% ל־19%.

חלקה של גרמניה בסחר של מדינות מזרח אירופה, 1938–1929 (באחוזים)³

חלק היבוא הכולל של כל מדינה שהגיע מגרמניה				חלק היצוא הכולל של כל אחת מהמדינות המיועד לשוק הגרמני				שנה / מדינה
1938	1937	1932	1929	1938	1937	1932	1929	
52	54.8	25.9	22.2	59	43.1	26	22.9	בולגריה
40.5	25.9	22.5	20	40	24	15.2	11.7	הונגריה
40	28.9	23.6	24.1	26.5	22.3	12.5	27.4	רומניה
39.4	32.4	17.7	15.6	42	21.7	11.3	8.5	יוגוסלביה

2 Paul N. Hen, *A Low, Dishonest Decade: The Great Powers, Eastern Europe and the Origins of World War II, 1930-1941*, New York: Bloomsbury, 2005, pp. 225-268

3 Zara Steiner, *The Triumph of the Dark: European International History 1933-1939*, Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 374

■ אילו יתרונות יכלה גרמניה להפיק מניצול מעמדה הכלכלי במזרח אירופה
ובדרומה בשנות השלושים המאוחרות? ■

בד בבד עם התפתחות תלות כמעט כוללת זו יכלה גרמניה להפעיל גם לחצים דיפלומטיים על רוב מדינות דרום אירופה ומרכזה. סיבה אחת לכך הייתה הימצאותם של מיעוטים גרמניים משמעותיים בכמה מהן (בפרט צ'כוסלובקיה, פולין, וליטא, ועליהן יש להוסיף את אוכלוסיית אוסטריה, שהשתייכה כמעט כולה לעם הגרמני מבחינה אתנית), שעליית היטלר לשלטון בגרמניה גרמה לתסיסה לאומית חזקה בקרבם. סיבה נוספת הייתה קיומן של מפלגות פרו־פשיסטיות* ברבות ממדינות אלה, מפלגות שמציעהן חיקו במפורש את המודל הגרמני האנטי־קומוניסטי והאנטישמי הבוטה. הגם שאף אחת ממפלגות אלה לא הצליחה לתפוס את השלטון לפני 1939, סיפקה השפעתן הגוברת יסוד נוסף למדיניות פרו־גרמנית גם בקרב מתנגדיהם.

מפלגות פשיסטיות במזרח אירופה לפני 1939: בשתי ארצות היו מפלגות פשיסטיות חזקות במיוחד – ברומניה ובהונגריה. ברומניה קיבלה מפלגת "לגיון המלאך גבריאל" (או בשמה הידוע יותר "משמר הברזל") כמעט 16% מקולות הבוחרים בבחירות שנערכו ב־1937, והייתה למפלגה השלישית בגודלה במדינה. הגם שהמפלגה פוזה בשנת 1938 על ידי המלך קרול, רעיונותיה – שכללו אנטישמיות קיצונית ומדיניות חוץ פרו־גרמנית – אומצו על ידי המשטר המלוכני. בהונגריה החלה המפלגה הפשיסטית לצבור כוח החל משנת 1937, ושינתה את שמה ל"צלב החץ". בשנת 1944 הייתה מפלגה זאת עתידה לשתף פעולה עם הגרמנים ולהביא לחיסולה הכמעט מוחלט של הקהילה היהודית בהונגריה. ראו: איאן קרשו, לגיהינום ובחזרה, אירופה 1914–1949, תרגום: כרמית גיא, תל אביב: עם עובד, 2015, עמ' 242–246.

גורם נוסף שסיפק הזדמנויות רבות לדיפלומטיה הגרמנית במרכז אירופה התבטא בתקווה שטיפחו רבות ממדינות האזור (שוב הייתה צ'כוסלובקיה יוצאת דופן) כי ניתן עדיין לערוך שינויים בהסדרים שנקבעו בוועידת פריז ב־1919, מגמה שהעמידה אותן "בצד הרוויזיוניסטי" של המפה הדיפלומטית. גם פולין וגם הונגריה, למשל, לטשו עיניים לאזורים שונים בצ'כוסלובקיה. בנוסף, יוגוסלביה ורומניה, שתי המרוויחות הבולטות מהתכווצות שטח הונגריה כתוצאה מחוזה טריאנון ב־1920

(לעיל יחידה 3), המשיכו להתעמת בשאלת תוואי הגבול ביניהן. כפי שהוזכר כבר בכמה הזדמנויות ביחידות הקודמות, ערב רב זה של מחלוקות סיכל זה מכבר את ניסיונותיהם של הצרפתים להקים גוש איתן של בעלות ברית מזרחיות. החידוש בשנות השלושים היה המאמץ שהשקיע היטלר בניצול המצב האזורי המורכב. כפי שנראה, השיטות שנקט חרגו מאוד מהנורמות המקובלות של משא ומתן רשמי. הסגנון הדיפלומטי החביב עליו היה זה של איומים והפחדות, וזאת לצד חתרנות פנימית בתוך הארצות שסימן לו כיעד, באמצעות גורמים פרו־נאציים. לפי אסכולה אחת, גרמה דרך פעולה זו ל"הפיכה במדינאות", אשר אף שלא נחשבה רשמית ללוחמה, הרי ככוונתיה ובתוצאותיה הייתה אגרסיבית לא פחות ממתקפה צבאית.⁴

1.2 האנשלוס ומחנגדיו

הדוגמה המוקדמת ביותר לשיטת הפעולה של היטלר הייתה תוקפנותו ב־1938 נגד אוסטריה, ארץ הולדתו. ביצוע האנשלוס (Anschluss, סיפוח בגרמנית) בין גרמניה לבין מדינה זו תפס מאז ומתמיד מקום של כבוד ברשימת הקדימויות של היטלר. הוא אף ציין יעד זה בעמודו הראשון של מיין קאמפף. עם זאת, בדרך להשגת צירוף זה ניצבו מאז ומתמיד שני מכשולים עיקריים.

המכשול האחד היה התנגדותן של המעצמות האחרות. בחוזה רוסאי מ־1919 נאסר האנשלוס מפורשות. מאז שבו והכריזו צרפת, בריטניה ואיטליה, בהזדמנויות שונות, על כוונתן לשמור על עצמאותה של אוסטריה. עמדתה של איטליה בנושא אף נראתה איתנה במיוחד. ביולי 1934, בתגובה להפיכת הנפל הנאצית שהביאה לרצח קנצלר אוסטריה (ראו יחידה 6, פרק 2.1), הציב מוסוליני את צבאו בהפגנתיות לאורך הגבול של ארצו עם אוסטריה, ובכך אותה בבירור על כוונתו להתנגד, אפילו בכוח, לכל ניסיון גרמני להרוויח מהמצב הפנימי באוסטריה.

המכשול השני לביצוע האנשלוס היה ההתנגדות הפנימית החזקה למהלך זה בתוך אוסטריה. התנגדות זאת באה לידי ביטוי ברור במחצית הראשונה של שנות השלושים במאמציו של אנגלברט דולפוס (שכיהן כקנצלר אוסטריה החל משנת 1932) לבסס את הרעיון של אוסטריה עצמאית וקתולית – משוחררת מגרמניה הפרוטסטנטית – באמצעות מפלגת "חזית ארץ אבות" (בגרמנית: Vaterländische Front). הגם שדולפוס נרצח על ידי תומכי המפלגה הנאצית ב־1934, יורשו קורט

4 לניתוחים מוקדמים על כך, ראו: Andrew Mackay Scott, *The Revolution in Statecraft: Informal penetration*, New York: Random House, 1964, pp. 30-37

פון שושניג,* המשיך את דרכו, בין היתר על ידי חיזוק המנגנון החד-מפלגתי במערכת הפוליטית האוסטרית וכן על ידי הוצאתה של המפלגה הנאצית מחוץ לחוק. אף על פי ש"החזית" מעולם לא זכתה לתמיכה של יותר ממחצית אורחי אוסטריה, שושניג היה משוכנע שיוכל לגייס די תמיכה ציבורית כדי לעמוד מול כל ניסיון של היטלר להפוך את אוסטריה לגרורה גרמנית.

קורט פון שושניג (Schuschnigg, 1897-1978): נולד בטירול למשפחה קתולית אדוקה. הוא שירת כקצין בצבא של האימפריה האוסטרו-הונגרית, ובמהלך מלחמת העולם הראשונה היה שבוי באיטליה; במשך כל חייו הפוליטיים שנא את איטליה שנאה עמוקה. בתחום מדיניות הפנים הצטיינו שנות כהונתו של שושניג כקנצלר אוסטריה בהתאוששות כלכלית איטית ובמידה יוצאת דופן של יציבות פוליטית פנימית. כלפי חוץ ניסה שושניג לנקוט מדיניות זהירה של ריחוק מגרמניה – מלבד בתחום הכלכלי. האנשלוס חרץ את גורלו. מיד עם כניסתו לווינה בשנת 1938, נתן היטלר הוראה לעצור את שושניג, שנכלא בגרמניה עד 1945. במשפטי נירנברג העיד מטעם התביעה.

■ איזה מהמכשולים בדרך לאנשלוס לדעתכם היה יכול להדאיג את היטלר יותר מכול? ■

ב־1938 נראו סימנים ברורים של התערערות שני המכשולים הללו שניצבו עד אז בפני ביצוע האנשלוס. ראשית, ההתנגדות הבינלאומית לאיחוד בין אוסטריה לבין גרמניה הלכה ונעלמה: איטליה שינתה את יחסה במידה רבה בשנים 1936-1937, עם התפתחות ציר רומא-ברלין. באפריל 1937 הזהיר מוסוליני את שושניג כי איטליה לא תוכל עוד להתחייב להגנת אוסטריה בכוח, ובתאריך 6 בנובמבר 1937 גם הודיע לרייכנטרופ (שהיה אז שגריר גרמניה בבריטניה) כי איטליה מכירה בהיותה של אוסטריה "ארץ גרמנית", שלעצמאותה אין הוא (קרי, מוסוליני) מוכן עוד לערוב. מדינות נוספות העבירו מסר דומה, אם כי בצורה ישירה פחות. באביב 1937 פיזר שר החוץ הצרפתי כמה רמזים (בעיקר באזני שגריר ארה"ב בפרז) כי צרפת לא תילחם בעד עצמאות אוסטריה. בסוף אותה שנה הודיע מקבילו הבריטי, אנתוני אידן, לרייכנטרופ כי "[גם] אנשים באנגליה מכירים בכך שבין גרמניה לאוסטריה יצטרך להתקיים בזמן כלשהו קשר הדוק יותר".⁵

5 Steiner, 2011, p. 360 (ראה הערה 3)

במהלך אותה תקופה החלה להשתנות גם דעת הקהל בתוך אוסטריה, ובכך הוחלש המחסום השני מפני ביצוע האנשלוס. נוכח הישגי הנאצים בגרמניה, שהבולטים בהם היו השבת הסדר הציבורי על כנו (אם כי בדרכים ברוטליות) והכנסת כוחות גרמניים לחבל הריין במרס 1936 (ראו יחידה 6, פרק 2.4), החלו יותר ויותר אוסטרים לבטא תמיכה באיחוד הדוק יותר עם שכנתם מצפון. רבים גם העריכו כי רווחתה הכלכלית של אוסטריה תלויה בהמשך שגשוגה של גרמניה. אין להסיק מכך כי סיכויי היטלר להשיג את מבוקשו באוסטריה היו מובטחים כבר בשלב זה. כפי שסיכם אחד מן ההיסטוריונים שעוסקים בתקופה: "ספק אם האוסטרים היו מעניקים למועמדי המפלגה הנאצית [שקיומה הרשמי עדיין נאסר באוסטריה] די תמיכה להביאם לשלטון במערכת דמוקרטית או דמוקרטית למחצה. אולם, אין חולק על כך כי רוב האוכלוסייה ראתה בעין יפה מיוזג של ארצם עם גרמניה, אפילו תחת הנהגת היטלר".⁶ שושניג חש בהתפתחות זו בהלך הרוח הציבורי והזמין ביוני 1937 את ארתור זייס-אינקוורט* (מתומכיו הבולטים של היטלר באוסטריה) להצטרף לממשלתו.

ארתור זייס-אינקוורט (Seyss-Inquart, 1892–1946) היה עורך דין במקצועו ונמנה על תומכיו הנלהבים של היטלר באוסטריה. הוא עמד בראש קבוצת הפוליטיקאים המקומיים שתמכו באיחוד אוסטריה וגרמניה והיה התום על המברק ששיגרה ממשלת אוסטריה לממשלת גרמניה ב־12 במרס 1938, ובו התבקש הצבא הגרמני לפלוש לארצם (המברק הוכן בברלין ונשלח לאחר שהכוחות הגרמניים החלו לנוע). לאחר האנשלוס מונה זייס-אינקוורט למושל אוסטריה מטעם המשטר הנאצי בגרמניה, ובספטמבר 1939 מונה לסגן המושל הכללי של פולין הכבושה. ממאי 1940 ועד למעצרו בידי שני חיילים בריטיים (אחד מהם פליט יהודי מגרמניה הנאצית) במאי 1945, שימש זייס-אינקוורט בתפקיד רייכסקומיסאר של הולנד ונודע באכזריותו, בפרט כלפי היהודים. הוא נתלה ב־1946 לאחר שנידון למוות בבית הדין לפשעי מלחמה של נירנברג.

בנסיבות אלה לא חש היטלר דחיפות לנקוט צעד מידי נגד אוסטריה. למעשה, מאז כישלון ההפיכה הנאצית בווינה, ביולי 1934, נקט היטלר מדיניות שכונתה

Evan Burr Buckley, *Hitler's Austria: Popular Sentiment in the Nazi Era, 1938-1945*, 6 North Carolina: University of North Carolina Press, 2000, p. 21

בפי הגרמנים "אבולוציונית" כלפי אוסטריה. הם סברו כי האנשלוס יגיע מאליו ברבות הימים, ולכן אין צורך לנקוט צעדים דרמטיים במטרה לורז אותו. "ההסכם הג'נטלמני", לכאורה, שעליו חתמו גרמניה ואוסטריה ביולי 1936, אכן ביטא מדיניות זאת. באותו הסכם התחייב היטלר לכבד את ריבונות אוסטריה, אולם באותה נשימה גם דרש ממנהיגי אוסטריה לקבל את העיקרון שמדינתם היא מדינה גרמנית. יתרה מזאת, סעיפים סודיים בהסכם דיברו על מתן חנינה לנאצים היושבים בבתי הכלא האוסטריים ועל צירוף שני פוליטיקאים מקומיים תומכי האנשלוס לקבינט של שושניג. בינתיים, לפחות, לא היה היטלר צריך לנקוט צעדי תוקפנות בוטים ואלימים. כל שנדרש היה אספקה שוטפת של חומרי תעמולה לנאצים האוסטריים ופיקוח על פעולותיו של שושניג.

■ האם המדיניות ה"אבולוציונית" של היטלר כלפי אוסטריה, כפי שתוארה לעיל, עולה בקנה אחד עם האסכולה ההיסטוריוגרפית הרואה בהיטלר מחרחר מלחמה? ■

מי שדחה לפעולה רדיקלית יותר היה הרמן גרינג, שבתוקף תפקידו כאחראי לכיצוע תוכנית ארבע השנים למשק הגרמני ראה בשליטה על מצבורי עופרת הברזל באוסטריה צורך גרמני חיוני. גרינג הפעיל לחץ כבד על שושניג להעביר חלקים גדולים של משאבי אוסטריה לשליטה גרמנית, וכאשר נתקל בסירוב החל לממן תעמולה פנים־אוסטרית נגדו. הרעה נוספת ביחסי שתי המדינות לא אחרה לבוא; בינואר 1938 האשים הקנצלר האוסטרי את הנאצים, בצדק, בהסתת העם האוסטרי נגד ממשלתו. בתגובה האשימו הנאצים באוסטריה (שהעזו יותר ויותר להתגלות ולהפגין נוכחות ברחובות) את שושניג ברדיפתם. בניסיון למנוע משבר חריף הועלתה ההצעה שהיטלר יזמין את שושניג לפגישה אישית במעונו הפרטי והמהודר, הברגהוף (Berghof), שהיה ממוקם על פסגת הר קרוב לגבול בין גרמניה לאוסטריה.

הפגישה, שנערכה ב־12 בפברואר 1938, סיפקה להיטלר הזדמנות להפגין את שליטתו בטכניקה של הדיפלומטיה המהפכנית: ניצול אמצעים קונבנציונליים, כגון פגישות פסגה, לצורכי הפחדה. שושניג נאלץ לספוג שעות אחדות של מתקפה מילולית ולחץ פסיכולוגי – לרבות איום בפלישה, שגובה באמצעות נוכחותם של שלושה מפקדי צבא גרמנים בכירים בחדר הדיונים. באופן רשמי יותר הציג היטלר בפני "אורחו" עשר תביעות, בתוכן מינויו של זייס־אינקוורט לשר הפנים, תפקיד שהיה מאפשר לו לשלוט בכוח המשטרה של אוסטריה. שושניג המותש והמושפל חתם על פרוטוקול שכלל את היענותו לעשר התביעות הללו, ואז ניתנו לו שלושה ימים להביא אותן לאישורו של נשיא אוסטריה.



איור 1 כרוזה הקוראת לתמוך בשושניג "למען אוסטריה חופשית", מרס 1938

אלא שעם שובו לוווינה, ולאחר שהתאושש מעט מההלם של הפגישה, ניסה שושניג להחזיר לעצמו את כבודו האבוד. ב־9 במרס הודיע, ללא כל אזהרה מקדימה, כי ב־13 בחודש יערוך באוסטריה משאל עם, שבו יוכלו כל אזרחי המדינה להפגין את רצונם להמשיך לחיות ב"ארץ חופשית ועצמאית". בצעד זה הצליח שושניג למלכד את היטלר. ניסוח שאלת משאל העם (תמיד עניין קריטי בתרגילים מסוג זה) כמעט הבטיח כי רוב האוסטרים יצביעו נגד כניעה לדרישות שהציג היטלר. לכל הפחות, כך חשש היטלר, יוכל שושניג לזייף את התוצאות (דבר שסביר להניח כי הוא עצמו היה עושה בניסבות דומות). כך או כך, להיטלר ציפתה השפלה. בהחלטה נחושה למנוע זאת הורה היטלר לצבא הגרמני בשעות הקטנות של הבוקר ב־10 במרס להתכונן לפלישה מיידית לאוסטריה.

■ מה, לדעתכם, קיווה שושניג להשיג בעריכת משאל העם? ■

כפי שמתאר קרשו,⁷ פקודתו של היטלר היכתה את הפיקוד העליון של צבא גרמניה בתדהמה. לא הייתה בידיו כל תוכנית מבצעית לפלישה לאוסטריה, וכוחותיו לא היו ערוכים לכך. למרות זאת, דבק היטלר בלוח הזמנים שקבע לעצמו. ב־11 במרס הודיע היטלר לשושניג בטלפון כי הוא עומד לפלוש לארצו, אלא אם כן יידחה משאל העם. לאחר ששושניג הסכים, הוא נקרא שוב לטלפון; הפעם היה בן שיחו גרינג, והוא דרש ממנו להעביר את משרת הקנצלר לידי זייס-אינקוורט. בתגובה

7 איאן קרשו, היטלר, כרך ב – נמסיס: 1936–1945, תרגום: יוסי מילוא (תל אביב, עם עובד, 2005), 100.

התפטר כל הקבינט האוסטרי, מלבד זייס-אינקוורט. צעד זה ביטל למעשה כל צורך בפעולה צבאית, ובציפייה כי זייס-אינקוורט עומד להודיע על קבלת הדרישות שהציג היטלר לשושניג, הורה הפיקוד העליון הגרמני על הקפאת הנעת הכוחות לכיוון הגבול עם אוסטריה. גרינג והיטלר הגיבו בזעם. הם סברו כי אם לא יממשו את האיום להשתמש בכוח הם יצטיירו כוותרנים. לכן לקראת ערב ה-11 במרס שוב הרימו את שפופרת הטלפון והודיעו לפון בראוכיץ' (Brauchitsch, 1881-1948), המפקד העליון של צבא היבשה הגרמני, כי ההוראה הקודמת עדיין בתוקף: על כוחותיו לפלוש לתוך אוסטריה למחרת היום.

הפלישה לא יצרה סכנה למלחמה כוללת באירופה. כשכוחות חיל רגלים גרמניים, שכונסו בחופזה במשך הלילה, חצו את הגבול האוסטרי בבוקר ה-12 במרס, אף אחת מן המדינות הזרות, שבזמן זה או אחר ביטאה עניין אסטרטגי בעצמאותה של אוסטריה, לא נקטה צעד נגדי. את הסימנים המשמעותיים ביותר לחוסר תגובה זה סיפקה איטליה. אף שמוסוליני לא קיבל התראה מוקדמת על הצעד הגרמני, היה מנוי וגמור עימו להדק את יחסיו עם היטלר. לפיכך נמנע במתכוון מלחזור על הצעדים שנקט ב-1934, כאשר העביר כוחות איטלקיים למעבר ברנר בין איטליה ואוסטריה, שמשם יכלו לאיים במתקפה נגד הגרמנים. מחווה זו לא רק זיכתה את מוסוליני בהכרת תודה שופעת מצד היטלר (ששיגר לו מברק אישי בזה הלשון: "מוסוליני! לעולם לא אשכח את זה"), אלא גם השפיעה על תגובתן של מדינות אחרות. ממשלות צרפת ובריטניה, למשל, שיגרו, כל אחת מהן בנפרד, מחאות לברלין, אך כמעט באותה נשימה הבהירו – ספק לגרמנים, ספק לעצמן – כי התנגדותן לאנשלוס נוגעת לאופן שבו נערך ולא למהותו. ברור היה כי לא הייתה להן כל כוונה או יכולת מעשית להתנגד למהלך הגרמני בכוח, בין היתר עקב היעדר תמיכה ציבורית בארצותיהן לפעולה צבאית. מצבם של הצרפתים היה מביך במיוחד. העימות בין היטלר ושושניג פרץ בימיה האחרונים של ממשלת "החזית העממית" בצרפת ובעיצומו של משבר פוליטי חריף בפריז. למעשה, ביום שבו נכנסו כוחות גרמניה לאוסטריה, לא התקיימה בצרפת ממשלה כלל וכל תהליך עיצוב מדיניות החוץ היה במצב של קיפאון.

למרות שיקולים אלה, ייתכן שסימני התנגדות מצד אוסטריה לפלישת גרמניה היו מחייבים פעולה מצד מעצמות המערב; אלא שסימנים כאלה לא נראו כלל. עוד טרם התפטרותו, ובמטרה למנוע שפיכות דמים, הורה שושניג לצבא האוסטרי לא להתנגד כלל לכוחות גרמניה. בנאום לאומה ששודר ברדיו וינה ב-11 במרס ביקש גם מאזרחי המדינה שלא לגלות כל התנגדות. למזלם של הכוחות הגרמניים – שרבים מכלי הרכב שלהם, שגויסו בחיפזון, סבלו מתקלות מכניות שונות שהיו מכבידות מאוד

על ביצוע פעולה צבאית של ממש – כובדו בקשות אלה כלשונו ובמלואן. מנקודת מבטם של החיילים הגרמנים שהשתתפו במבצע, מסע הכיבוש היה לא יותר מאשר טיול בין כפרים ציוריים. דעת הקהל הוכחה שוב כהפכפכה, שכן ככל שהתקדמו הכוחות הגרמניים לעומק אוסטריה, כך גברו הפגנות התמיכה בהם. המונים הניפו את דגלי צלב הקרס שהוצאו ממקומות מסתור והצדיעו במועל יד. היטלר, שהודרו להגיע בעקבות חייליו לארץ הולדתו ב־12 במרס אחר הצהריים, התקבל על ידי קהל משולהב בעיר לינץ (Linz) שבה למד בילדותו, וכעבור יומיים נכנס בראש שיירה מרשימה של מכוניות שרד מפוארות לווינה, שם חיכו לו רבבות אוסטרים שמילאו עד אפס מקום את "כיכר הגיבורים" (בגרמנית: Heldenplatz), הממוקמת במרכז הבירה. בפקודת ההגמון הראשי של הכנסייה הקתולית המקומית, ולתשואות ההמונים, צלצלו הפעמונים בכל כנסיות העיר. מעט מאוד אזרחים אוסטרים השמיעו התנגדות כאשר בו ביום החלו אנשי הגסטפו הגרמני לעצור יהודים ולהשפילם בפרהסיה כהקדמה לקראת עינויים קשים הרבה יותר.

■ מה היו הסיבות החשובות ביותר לדעתכם לאי־ההתנגדות לאנשלוס? ■



איור 2 היטלר (עומד במכונית הראשונה) נכנס אל וינה, מרס 1938

1.3 הערכת האנשלוס

אף שהאנשלוס בוצע ללא ירייה אחת (מאוחר יותר התרברב גרינג שאוסטריה נכבשה באמצעות הטלפון), רבים רואים בו אבן דרך בדרכו של היטלר למלחמה.

ראשית, ביצוע האיחוד עם אוסטריה – ועוד יותר הקלות שבה הושג איחוד זה – הגביר מאוד את ביטחונו העצמי של היטלר. אף שלא תכנן את ההתפתחויות שהביאו לאנשלוס, הוא שאב עידוד עצום מעצם יכולתו לשלוט בהשתלשלות העניינים, בין היתר באמצעות הפעלת לחץ אישי בהתמודדות ישירה עם שושניג. בעיני היטלר עצמו התוצאות סיפקו הוכחה לכך שהוא ניחן בגאונות מדינית ובהשראה אלוהית. איזה גורם אחר היה יכול להסביר את העובדה שהאסיר האנונימי ומחוסר הכול, שחיבר את מיין קאמפף בבדידות מוחלטת, הצליח להשיג בתוך לא יותר מ־14 שנים, ללא התנגדות, את אחד מיעדיו הנועזים ביותר? במבט לאחור, היו שציינו את האנשלוס בתור המקרה שבו היטלר החל לזלזל בתבונה שבמדינות מדינית, ולהתנהג כמהמר שאינו מביא בחשבון את האפשרות שהוא יכול גם להפסיד. בינתיים נראו האינטואיציות שלו בריאות.

בנוסף, האנשלוס השפיע במידה דומה גם על דעת הקהל בגרמניה. עדיין נותרו כיסי התנגדות לדרכו ההרפתקנית של היטלר, בפרט בצבא. אולם מספרם ומשקלם של אלה שהטילו ספק בהנהגתו הצטמצמו בצורה ניכרת בעקבות הצלחת האנשלוס. יצירת "גרמניה הגדולה" (Grossdeutschland) שחררה פרץ של גאווה לאומית שהיטלר היה יכול לנצל בבואו לנקוט צעדי התפשטות נוספים.

אין להסיק מכך כי האנשלוס הוביל באופן ישיר למלחמה. כפי שראינו, אירועי מרס 1938 סיפקו להיטלר ניצחון דיפלומטי ולא ניצחון צבאי שהיה יכול לשמש תקדים למבצעים צבאיים נוספים. עם זאת, אין ספק כי האנשלוס שיפר את מעמדה האסטרטגי של גרמניה במידה ניכרת, ובכך תרם לתחושה כי לפעילות אלימה יש סיכוי טוב יותר להצלחה. חלק גדול מן האחריות לכך נופלת על יריבותיה הפוטנציאליות של גרמניה במערכת הבינלאומית, שרק שלוש שנים קודם לכן הקימו בקול תרועה רמה את "חזית שטרסה". ממערך זה, שאחת ממטרותיו העיקריות הייתה הבטחת עצמאות אוסטריה, לא נותר כעת דבר. איטליה, צרפת ובריטניה היו מסוגלות עדיין להתנחם במחשבה שגרמניה – אפילו "גרמניה גדולה" – איננה איום ישיר עליהן, לפחות לא בעתיד הקרוב. אולם האם היו מדינות אחרות כגון צ'כוסלובקיה ופולין יכולות להרשות לעצמן אשליה דומה? ימים יגידו.